

Universitets- och högskolepolitiskt program för Medborgerlig Samling

**Antaget av partistämman 2018
Reviderat av partistämman 2019
Reviderat av partistämman 2023**

Inledning

Medborgerlig Samling anser att en av statens kärnuppgifter är att främja utbildning och bildning. Forskning och högre utbildning ska syfta till att utveckla ny kunskap som behövs för att ta vara på framtidens möjligheter och möta dess problem, samt till att förse samhället med kvalificerad och efterfrågad arbetskraft. Därutöver har universiteten en viktig roll som förvaltare av en lärdomstradition som är omistlig för vårt lands välgång i djupare mening. Medborgerlig Samling slår vakt om lärosätena som kollegiala gemenskaper, fria från politisk styrning och instrumentalisering, där meritokrati råder och åsiktsmångfald ses som en tillgång.

Medborgerlig Samling vill

- Att universitet respektive högskolor ges olika uppdrag
- Att universitet respektive högskola införs som juridiska organisationsformer med kollegialt styre
- Att Universitetskanslersämbetet får ett utökat mandat att ansvara för tillsyn och samordning av lärosätenas verksamhet
- Att striktare regler för tjänstetillsättningar införs och befordringsmöjligheten begränsas
- Att forskning garanteras i tjänsten för alla lektorer, docenter och professorer
- Att dagens åtskilda anslag för forskning respektive undervisning ersätts med ett samlat anslag till varje lärosäte utifrån en modell som tar hänsyn till både kvalitet och kvantitet
- Att lärosätena ges möjlighet att ta ut mindre anmälningsavgifter för kurser och program
- Att lärosätena ges utökade befogenheter att besluta om antagning och omprov
- Att konkurrensutsatta medel omfördelas från riktade till öppna utlysningar
- Att forskningen skyddas från politisk styrning och ideologisk entrism genom en förflyttning från riktade projektmedel och små basanslag till öppna projektmedel och stora basanslag
- Att lärosätena ges större frihet vid antagning till forskarutbildning
- Att samverkans- och innovationsuppdraget tydligare skiljs från forskningsuppdraget

Problembild och bakgrund

Universitetet har sedan tidig medeltid varit en av Europas främsta kulturbärande institutioner och den viktigaste platsen för tillägnande av komplex kunskap och bildning. I Sverige grundades det första universitetet på 1400-talet. Sedan stormaktstiden har vårt land haft flera universitet, som på ett naturligt sätt både främjat internationellt utbyte och bidragit till att tillgodose det inhemska behovet av kvalificerad arbetskraft och bildade medborgare. Idag finns drygt femtio universitet och högskolor i Sverige, varav de flesta är organiserade som statliga myndigheter.

Från början var universitetens uppdrag att utbilda. Två tänkare under 1800-talet bidrog till att vidga bilden av vad ett universitet är. Engelsmannen John Henry Newman framhöll att det yttersta ändamålet med högre utbildning är att förse samhället med kritisk tänkande intellektuella. Tysken Wilhelm von Humboldt lanserade idén om forskningsuniversitetet, där lärarna skulle bedriva egen forskning parallellt med undervisningen och låta de två verksamheterna stimulera varandra. Idag är dessa ideal närmast självklara utgångspunkter för varje diskussion om vad universitet och högskolor ska vara, även om förutsättningarna för att förverkliga dem inte alltid ges.

Den offentliga finansieringen av forskning och högre utbildning i Sverige har alltid medfört att lärosätena befinner sig i en spänning mellan två poler. Å ena sidan är autonomi och akademisk frihet nödvändiga för att både forskning och utbildning ska kunna utmana rådande föreställningar och föra samhällsutvecklingen framåt. Å andra sidan kan medborgarna genom sina politiska företrädare ställa legitima krav på verksamhetens prioriteringar och resultat. Denna spänning är i grunden ofrånkomlig, men i Sverige har den förvärrats genom att politikerna i allt högre grad har kommit att bli yrkespolitiker utan egna tillräckliga erfarenheter av högre utbildning och forskning. Utifrån en bristfällig förståelse av universitets- och högskolevärlden har de lagt sig i styrningen av lärosätenas organisation och verksamhet på ett sätt som instrumentaliserar dem och urholkar kvaliteten.

Partier till vänster har i universitet och högskolor sett ett instrument för social utjämning. Under den vilseledande devisen om att kunskap inte blir mindre för att den delas av fler genomförde socialdemokratin under 1960- och 1970-talen en omfattande utbyggnad av högskolan, vilket har lett till massutbildning med ständigt krympande resurser. På denna linje har man fortsatt även senare, bland annat genom att ge fler högskolor universitetsstatus och genom att ge lärosätena lagstadgade uppdrag att främja mångfald och breddad rekrytering. Också forskningens frihet har kringkurits genom att medlen i tilltagande grad styrts mot sådana projekt som förväntas bekräfta ideologiska övertygelser. Partier till höger har tenderat att tillämpa näringslivets principer på universitets- och högskoleväsendet. I tron att fri konkurrens kommer att driva fram kvalitet har man infört olika styrningsmekanismer som visat sig få motsatt effekt, inte minst den kvantitetsbaserade modell för tilldelning av utbildningsmedel som tillkom i början av 1990-talet. Även den så kallade autonomireformen från 2010 är ett uttryck för en felaktig uppfattning om att lärosätena kan styras och organiseras på ett sätt som liknar privata företag, med en alltmer renodlad linjestyrning där den som står

längre ner i linjen blir skyldig att ta order av den som befinner sig högre upp i den administrativa hierarkin, oberoende av vem som har den ämnesmässiga kompetensen. Det finns också en ökad tilltro till att de högre administrativa nivåerna kan kvalitetssäkra kärnverksamheten genom generella policys, utvärderingar och krav på återrapporteringar.

De missriktade insatserna från 1960-talet och framåt har resulterat i en rad växande problem inom universitets- och högskolesektorn. Ett framträdande sådant, särskilt inom humanvetenskaperna, är den politisering av forskning och utbildning som riskerar att förvandla akademien från en plats för fritt och kritiskt sanningsökande till en plattform för politisk aktivism. Kopplingar på tvärs mellan experter, politiker och tjänstemän ses dessutom som odelat positiv trots risk för glidning från demokrati till teknokrati. Universitetens dyrköpta förtroende innebär att medborgare har kommit att acceptera att vissa beslut baseras på expertkunskap snarare än demokratiska processer – en viss mån av expertstyre är nödvändigt i vår komplexa värld. Detta är emellertid en möjlighet som har kommit att utnyttjas utan tillbörlig respekt och urskiljning vilket bidrar till att underminera förutsättningarna för en upplyst styrning av samhället på alla nivåer.

Ett annat problem är frånvaron av en planering och dimensionering av utbildningarna på nationell nivå, som gör att utbildningsutbudet inte alltid motsvarar behoven och att resurser förslösas genom att lärosätena tvingas konkurrera med varandra om studenter. Konkurrensutsättningen av forskningsmedel innebär också att statliga forskningsmedel går till spillo genom att forskarna lägger mycket arbetstid på ansökningskrivande. I både utbildning och forskning premierar de ekonomiska incitamenten kvantitet före kvalitet.

Det råder knappast någon tvekan om att det råder en överetablering av universitet och högskolor i Sverige. Istället för starka forsknings- och utbildningsmiljöer som driver fram excellens har vi fått en situation där resurserna är utspridda och inte räcker för att upprätthålla kvaliteten. Eftersom det inte finns någon differentiering av den högre utbildningen, där vissa utbildningar skulle kunna vara mer professionsanknutna än forskningsanknutna, har även flera utpräglat praktiska yrkesutbildningar tvingats till en omotiverad teoretisering.

Vid lärosätena växer byråkratin, och starkt bidragande orsaker är att universiteten och högskolorna ständigt åläggs nya uppdrag som inte hör till deras kärnverksamhet, samt att autonomireformen har möjliggjort en ökad administrativ makt och linjestyrning. Det kollegiala inflytandet, som är nödvändigt för att upprätthålla kvaliteten i forskning och utbildning, har minskat drastiskt vid många lärosäten. Lärosätena har också fått ökade möjligheter att frångå meritokratiska principer vid tjänstetillsättningar. Om denna utveckling inte bryts kommer den att leda till att det snart inte längre är de skickligaste forskarna och lärarna som utför och leder verksamheten vid svenska lärosäten. I förlängningen leder det till att den faktiska utbildningsnivån i landet sänks.

Troligen mer än något annat har de fallande skolresultaten inverkat på förutsättningarna för att bedriva kvalitativ högre utbildning, och i förlängningen forskning, i Sverige. Framgångsrika utbildningsreformer behöver ta ett samlat grepp om

hela kedjan från förskoleklass till doktorsexamen. Medborgerlig Samlings universitets- och högskolepolitik syftar till att, tillsammans med vår skolpolitik, återupprätta ett högkvalitativt utbildnings- och bildningsväsende i Sverige.

Universitets- och högskolepolitiska förslag

Universitet och högskolor

Kunskapsutveckling och eftergymnasial utbildning behöver organiseras på nya sätt som motsvarar de förutsättningar och behov som finns idag. Den likformighet som hittills har varit rådande behöver ersättas av nya och varierande former som premierar kvalitet framför kvantitet. Vi vill ersätta nuvarande ordning, där alla universitet och högskolor ges samma otillräckliga förutsättningar att bedriva forskning och högre utbildning, med en differentierad modell. Ett begränsat antal universitet ska ges fullgoda resurser att bedriva forskning och utbildning på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå inom samtliga vetenskapsområden. Därutöver ska några mer specialiserade lärosäten med gott internationellt rykte (såsom Chalmers, KTH och KI) behålla sin status som universitet och erhålla fulla anslag för forskning och utbildning. De mindre högskolorna ska främst ägna sin verksamhet åt eftergymnasial yrkesutbildning utifrån regionala behov på arbetsmarknaden, men kan även inrymma viss forskning.

Vi slår vakt om lärosätenas status som kollegiala gemenskaper. Universitet respektive högskolor ska införas som juridiska organisationsformer för att kollegialiteten ska kunna vara en bärande princip. Grunden för kvalitet i både forskning och utbildning är att verksamheten styrs av vetenskapligt och pedagogiskt kompetenta forskare och lärare. Universitets- och högskolelärarna ska återfå makten över lärosätenas verksamhet genom att ges majoritet i lärosätenas styrelser. Uppdraget som rektor ska förutsätta en befintlig anställning vid lärosätet, så att en rektor efter ämbetstiden kan återgå till kärnverksamheten. Den så kallade autonomireformen ska utvärderas och ersättas med en bättre modell.

För tillsynen och samordningen av lärosätenas verksamhet på nationell nivå ska Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ansvara. Denna myndighet ska få ett utökat mandat. Universitets- och högskolerådet (UHR) bör upphöra som självständig myndighet och dess verksamhet övertas av UKÄ. Utöver att stifta lagar, fördela anslag och tillsätta universitetskansler ska riksdag och regering inte blanda sig i styrningen av lärosätena. Vi vill se ett slut på den instrumentalisering av universitet och högskolor som politiker ofta drivit för att uppnå andra samhällssyften som social utjämning och ideologispredning.

Vid lärosätena ska meritokrati råda och åsiktsmångfald ses som en tillgång. Utvecklingen mot alltmer homogena lärosäten, där gemensamma visioner och samarbetsförmåga värdesätts högre än förmågan och viljan till intern kritik, måste brytas. Medborgerlig Samling vill återinföra de striktare regler för tjänstetillsättningar

som gällde före den så kallade autonomireformen och som motverkade att professorer och lektorer tillsattes på andra grunder än vetenskaplig och pedagogisk meritering. Vi vill se tre tjänstekategorier för disputerade – lektor, forskningslektor/docent och professor – och begränsa befordringsmöjligheten för att säkra kvaliteten och stimulera mobilitet mellan lärosätena. För att stärka den akademiska friheten, och minska beroendet av och ängsligheten inför externa forskningsfinansiärer och modetrender, ska forskning garanteras i tjänsten för alla lektorer, docenter/forskningslektorer och professorer.

Medborgerlig Samling vill ersätta dagens åtskilda anslag för forskning respektive undervisning med ett samlat anslag till varje lärosäte, som lärosätet självt får fördela så att det fullgör sina uppdrag. Underbetald undervisning leder till urholkat kursinnehåll och framtvingar ett val mellan forskning och undervisning – helt i strid med universitetets grundläggande idéer. Undervisning som kopplas till tillgång till forskningsmedel skulle höja undervisningen och eliminera denna valsituation.

Universitets- och högskoleutbildning

I universitetsutbildningen ska fokus flyttas från kvantitet till kvalitet. Genom att högskolorna ges ett utökat uppdrag att bedriva en yrkesutbildning som är mer professionsanknuten än forskningsanknuten kommer en mindre del av befolkningen att genomgå traditionell universitetsutbildning. Vi vill se en koncentration av universitetsutbildningen till färre lärosäten och med ett kvantitativt mindre uppdrag som leder till högre kvalitet.

Vid högskolorna ska erfarenhetsbaserade och praktikinära utbildningar till viktiga yrken som exempelvis sjuksköterska och socionom bedrivs. Även den didaktiska delen av lärarutbildningen ska förläggas till högskolorna.

Det nuvarande finansieringssystemet, som ensidigt premierar kvantitet, ska tas bort och ersättas med ett system som också beaktar kvalitetsaspekter. Exakt hur detta nya finansieringssystem ska se ut behöver utredas. Det mest väsentliga är att det inte får finnas en inbyggd mekanism där universitetslärare lockas att godkänna studenter som inte borde bli godkända.

Till grund för bedömningen av utbildningarnas kvalitet ska ligga kontinuerlig kollegial granskning av kursinnehåll, examinationsformer, examinationens förmåga att verkligen pröva att studenterna når kursernas lärandemål samt progression inom utbildningsplaner. Varje lärosäte bör ges i uppdrag att utse vetenskapligt och pedagogiskt kompetenta bedömare som löpande ska stå till UKÅ:s förfogande för kollegial granskning av prioriterade utbildningar vid andra lärosäten än sina egna.

Kursvärderingar och andra mätningar av studentnöjdhet ska kunna användas av lärosätena för den pedagogiska utvecklingen, men inte betraktas som ett underlag för kvalitetsbedömning. Studentorganisationers inflytande bör generellt minska till förmån

för de vetenskapligt och pedagogiskt kompetenta lärarnas inflytande över lärandemål och kursinnehåll.

För att tillgodose utbildningsbehovet och förhindra att statliga lärosäten konkurrerar ut varandra – en konkurrens i vilken undervisande och forskande personal hamnar i kläm mellan studenter och ledning och som leder till stora utgifter för marknadsföring – vill vi återgå till en övergripande planering av universitetsutbildning på nationell nivå genom Universitetskanslersämbetets försorg. Medborgerlig Samling anser att, även om merparten av den offentligt finansierade universitetsutbildningen ska syfta till att förse samhället med kvalificerad och efterfrågad arbetskraft, så har universiteten också en viktig roll som förvaltare av en lärdomstradition som är omistlig för vårt lands välgång i djupare mening. I alla typer av universitetsutbildning ska stor vikt läggas vid generella kompetenser. Utbildningar som varken svarar mot arbetsmarknadens behov eller främjar klassisk bildning ska däremot upphöra i statlig regi.

För att säkerställa att begåvning och ansträngning snarare än privatekonomiska förutsättningar blir avgörande för vilka studenter som antas till utbildningarna ska dessa också i framtiden vara huvudsakligen offentligt finansierade. Lärosätena ska dock ges möjlighet att ta ut mindre anmälningsavgifter för att motverka dagens tendens inom vissa utbildningar där studieplatser står outnyttjade eller studenter i hög utsträckning lämnar utbildningen.

Lärosätena ska ges större möjlighet att bestämma över antagningen av studenter. Godkänd studentexamen ska ge allmän behörighet till högre utbildning och godkända gymnasiebetyg i vissa ämnen ska utgöra den särskilda behörigheten. Urvalet bland behöriga sökande ska göras på de sätt som lärosätet och utbildningen beslutar om. Medborgerlig Samling ska vidare verka för en statligt utformad, och från gymnasieskolorna fristående, examination till högre lärosäten.

Regler som stipulerar att ett visst antal studenter måste antas på en viss kvot ska tas bort.

Examensfrekvensen är relativt låg i Sverige. Medborgerlig Samling vill utreda formerna för att ekonomiskt premiera studenter som tar examen, särskilt från utbildningar med hög efterfrågan i arbetslivet. Premien kan lämpligen bestå i avskrivning av en del av studielånet. Det bör betonas att premien enbart ska grunda sig på examen från en viss utbildning och aldrig på grund av att studenten som tagit examen tillhör en för utbildningen underrepresenterad grupp.

Medborgerlig Samling anser att bidragsdelen i studiemedlen bör avskaffas men att lånedelen bör utvecklas så att den görs oberoende av övriga inkomster och kan uppgå till en tredjedels basbelopp per månad. Detta skulle innebära en fördubbling av lånebeloppet.

Forskning och forskarutbildning

Forskningens frihet från politisk och annan otillbörlig påverkan ska värnas. För att ytterligare garantera forskarnas frihet och för att motverka att dyrbar forskningstid går till spillo vill vi minska omfånget på konkurrensutsatta statliga forskningsmedel till förmån för utökade basanslag. Minskningen ska ske inom tematiskt riktade utlysningar. Sådana utlysningar tenderar att bidra till extern detaljstyrning av forskning, på ett icke-transparent sätt, utan erforderlig kompetens, och med utrymme för nepotism och politisering. Öppna utlysningar där forskare själva formulerar problem och metod erbjuder däremot en flexibilitet och frihet där forskare kan mobilisera medel för att vara innovativa, och utgör en intern maktbalansering då det blir svårare för enskilda professorer att muta in forskningsområden – exempelvis med avseende på personer, metoder, teori eller politiska åskådningar.

Den offentligt finansierade forskningen i Sverige har under lång tid stått under aktiv politisk styrning och varit utsatt för ideologisk entrism. Vår föreslagna förflyttning från riktade projektmedel och små basanslag till öppna projektmedel och stora basanslag syftar till att vända denna utveckling. Vi vill återupprätta den skiljelinje mellan vetenskaplig forskning och ideologisk aktivism som, särskilt inom samhällsvetenskap och humaniora, har blivit otydlig.

Medborgerlig Samling vill att forskning även i framtiden ska finansieras med offentliga medel, men vi välkomnar också en ökad privat finansiering. Vi välkomnar att privatpersoner, ideella organisationer och näringslivet bidrar med ekonomiska resurser till forskningen, som oberoende av finansieringsform ska stå under fortlöpande kollegial granskning. Inrättandet av fristående forskningsinstitut ska främjas.

Forskarutbildning ska endast bedrivas vid universiteten, där den handledningskompetens och forskningsmiljö som behövs kan garanteras. Vi ser nackdelar med den utveckling som har lett fram till att doktorander idag måste erbjudas anställning från första dagen på forskarutbildningen. Istället vill vi se ett system där fler får chansen men där sällningen är större efter hand.

Vi noterar att forskarutbildning idag alltmer har kommit att fylla en funktion som generell avancerad utbildning, riktad mot behov utanför akademien. Detta innebär att en förändring i inriktningen på forskarutbildning enligt ovan måste utformas så att även dessa behov tillfredsställs. En lösning som inte behöver utformas så att den passar både industrins och akademins behov samtidigt har potential att bli bättre för alla.

Nyttiggörande – samverkan och innovation

Vad får skattebetalarna för pengarna? Medborgerlig Samlings syn på nyttiggörande går utöver den gängse synen som inte problematiserar hur lärosätenas växelverkan med omvärlden påverkar dess aktiviteter och prioriteringar, och i förlängningen deras förtroende hos skattebetalarna.

Om vi börjar med den rena nyfikenhetsdrivna forskningen så konstaterar Medborgerlig Samling att vi kan luta oss mot mer än 2 500 års erfarenhet – från det Klassiska Grekland via Renässansen och Upplysningen till våra dagar – när vi säger att denna aktivitet utgör grunden för Västvärldens välstånd och storhet. Ett land som gör anspråk på att vara civiliserat, i ordets alla bemärkelser, måste sträva efter excellens inom sådan forskning. Det finns inget land som har tjänat på att snåla in här, men däremot gott om exempel på länder runtom i världen som har grava problem eftersom de saknar (nedmonterat eller aldrig haft) den djupt historiskt rotade kulturella bas som den rena forskningen vilar på och utgör.

Förutom dessa så grundläggande – om än svårkonkretiserade – civiliserande effekterna så bidrar universiteten alltmer även direkt med en problemlösande och granskande funktion. Sveriges industriella konkurrenskraft vilar alltmer på en nära koppling till vetenskap – till avancerad kunskap, det vetenskapliga hantverket och till de grundläggande upptäckter som görs inom ramarna för grundforskning.

Såväl de civiliserande som de mer direkta funktioner som har nämnts förutsätter givetvis växelverkan med samhället. Denna sker först och främst via utbildning men även genom forskares och universitetslärares direkta inblandning i samhället såsom medborgare.

Målet att skapa en akademi som förtjänar, bevarar och ökar sitt förtroendekapital löper som en röd tråd genom Medborgerlig Samlings Universitets- och högskolepolitik. Det är därför vi anser det nödvändigt att akademien i huvudsak bestämmer sin egen inriktning och att styrningen utifrån smalnas av till de huvudsakliga funktioner som akademien förväntas leverera. Till exempel att den förväntas leverera högre utbildning på ett sätt som bibehåller och ökar Sveriges globala konkurrenskraft. Styrning som går ut på att tjänstemän, politiker och aktivister utifrån bestämmer – ibland i detalj – vilka frågor som skall ställas och vilka teoretiska utgångspunkter som skall användas ser vi som oerhört destruktiva.

Förslaget att frångå riktade statliga medel är en strävan att skydda vetenskapen genom att upprätta tydligare skiljelinjer. Detta är en strategisk reform som tillsammans med förändringar i styrningen gör att universitetens inriktningar och frågeställningar inte kommer att vila under den ständiga misstanken – inte sällan befogad – av att ha planterats utifrån. Det ämnar motverka bland annat att nya forskningsfält skapas i huvudsak på politisk väg genom stora mängder pengar som riktas inom illa avgränsade problemområden Därigenom säkerställs den mångfald av idéer och infallsvinklar som är så central för att den vetenskapliga processen skall fungera och förtjäna medborgarnas förtroende. Det ämnar slutligen att motverka att inriktningen av tillämpad forskning bestäms genom långdragna lobbyprocesser där myndigheter och politiker måste övertygas och där resultatet hela tiden riskerar att bli satsningar på sådant som var lovande för ett decennium sedan.